

RODNE RAZLIKE U MANIFESTIRANJU RIZIČNIH PONAŠANJA UČENIKA ZAGREBAČKIH OSNOVNIH ŠKOLA: PROCJENE RAZREDNIKA

Mirna Lokas
Suncokret-OLJIN
Dejana Bouillet

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

SAŽETAK

Ovaj je rad usmjeren analizi načina na koje rod (spol) učenika viših razreda osnovnih škola pridonosi učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja, temeljem istraživanja koje je realizirano krajem 2005. i početkom 2006. godine u na uzorku 411 učenika i učenica šestih i osmih razreda triju zagrebačkih osnovnih škola. Podaci o rizičnim ponašanjima učenika prikupljeni su metodom procjene razrednika, a obrađeni su pomoću univarijatne, bivarijatne (analiza varijance) i multivarijatne (diskriminativna analiza) analize. Rezultati su pokazali da rodna pripadnost pridonosi razlikama u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika osnovnih škola, pri čemu su razlike veće što su ispitanici stariji, a skloniji su im dječaci. Autorice razmatraju moguće činitelje i posljedice navedenog zaključka, posebno naglašavajući potrebu pravovremene identifikacije ponašanja kojima su sklonije učenice, a koja često ostaju nezapažena.

Ključne riječi: rodni identitet, rizična ponašanja, dob, učenici osnovnih škola

1. Uvod

Brojni se autori slažu u ocjeni da su ponašanja, pa i ona kojima pridajemo pridjev „rizična“, znatno determinirana teorijskim granicama rodnog sustava kao socijalne, kulturalne i povijesne organizacije razlika između žena i muškaraca. Rod se pritom određuje kao tvorbeni element društvenih odnosa koji se temelji na percipiranoj razlici između spolova (Kodrnja, 2006) ili kao socijalno definiranje muževnosti i ženstvenosti u specifičnom povijesnom trenutku i specifičnom kulturološkom kontekstu (Wood, 2006). Drugim riječima, ljudi se rađaju kao pripadnici muškog ili ženskog spola, a socijalizacijom, s obzirom na pripadnost određenom spolu, uče i usvajaju prikladna ponašanja, uloge, stavove i aktivnosti (Hodžić, Bijelić, 2003). Budući da se rodni identitet i rodne uloge usvajaju unutar kulturološkog kruga kojemu osobe pripadaju, još uvijek nije posve jasno u kojoj bi se mjeri, neovisno o sociokulturi, dječaci razlikovali od djevojčica. Smatra se da roditelji odmah po rođenju različito percipiraju mušku i žensku djecu, a ta različita percepcija postaje temelj različitih roditeljskih

očekivanja i ponašanja prema djeci različitog spola (Tasić, Žižak, 1995). Čini se da su stereotipi o potrebi drugačijeg odgoja djevojaka i muškaraca zadržali svoje značenje i da većina roditelja djevojke i mladiće priprema za različito socijalno ponašanje i za preuzimanje različitih društvenih uloga. Poznato je da ponašanje primjereno rodnom identitetu pridonosi bogatijim socijalnim interakcijama i kvalitetnijoj socijalnoj integraciji, dok rodno neprimjereno ponašanje pridonosi izloženosti kritičnosti vršnjaka (Burford i sur., 1996).

Dosadašnja znanstvena istraživanja, primjerice, nedvojbeno potvrđuju postojanje znatnih rodnih razlika u doživljavanju, izražavanju i prepoznavanju osjećaja. Slijedom sustavne analize brojnih istraživanja, Brody (1985) zaključuje da žene rjeđe doživljavaju i izražavaju ljutnju i krivnju, češće doživljavaju i izražavaju depresiju, zavist, anksioznost i sram, osjetljivije su na neverbalne znakove te osjećaje općenito izražavaju intenzivnije od muškaraca. Žene također neverbalne emocionalne znakove prepoznaju bolje od muškaraca. Djevojčice se ujedno doživljavaju osjećajnijima

od dječaka, te spremnije razgovaraju o vlastitim afektivnim stanjima. Utvrđeno je da djevojčice u dobi od 7 do 11 godina, u usporedbi s dječacima iste dobi, češće iskazuju strah, a rjeđe ljutnju. Istraživanja nadalje pokazuju da su tijekom razvoja dječaci sve skloniji sputavanju izražavanja većine osjećaja, dok djevojčice nastoje sputati izražavanje socijalno nepoželjnih emocija (kao što je, primjerice, bijes).

Među autorima, međutim, u objašnjenju uvjetovanosti tih razlika ne postoji slaganje, pa u literaturi nalazimo kognitivna, društvena, genetska, kulturalna i psihološka tumačenja emocionalnog razvoja. Biološki orijentirane teorije razlike između muškaraca i žena u doživljavanju i izražavanju osjećaja objašnjavaju različitim građom mozga i povezanošću hemisfera. Craig, Harper i Loat (2004) smatraju da među moždanim hemisferama ženskog mozga postoji bolja povezanost nego u mozgu muškaraca te da se u procesuiranju osjećaja žene više oslanjaju na intuitivnu (desnu), a muškarci na analitičku (lijevu) hemisferu. Teorije socijalnog učenja, s druge strane, naglašavaju da se izražavanje osjećaja uči u socijalnom kontekstu, te da su razlike među spolovima posljedica okolnosti da roditelji koriste drugačije odgojne postupke i predstavljaju različite modele ponašanja sinovima i kćerima. Takvo tumačenje nalazi uporište u istraživanjima koja pokazuju da roditelji pokazuju veće prihvatanje izražavanja osjećaja ljutnje kod sinova, a straha kod kćeri (Birnbau i Croll, 1984; prema Brody, 1985). Istodobno, istraživanja potvrđuju da djevojke sudjeluju u većem broju obiteljskih interakcija, da doživljavaju višu razinu nadzora i brige roditelja, a ujedno su osjetljivije na emocionalnu komponentu odnosa (npr. Bezinović, Manestar, Ristić Dedić, 2004).

Temeljem rezultata meta analize trinaest studija o rodnom razlikama u socijalnom ponašanju Zelezny, Chua i Aldrich (2000) zaključuju da su prosocijalna ponašanja i stavovi znatno izraženiji kod žena nego kod muškaraca te da se takav odnos održava u različitim kulturološkim ambijentima. Žene od male imaju razvijenije socijalne vještine, više iskazuju empatiju, osjetljivost i facijalnu ekspresiju, sklonije su kooperativnom i pristojnom ponašanju, u konfliktnim situacijama su spremnije na kompromis i korištenje strategija ublažavanja sukoba. Dječaci su izravniji, skloniji zahtijevanju i zapovijedanju, a u konfliktnim situacijama češće koriste prijetnje i fizičku silu (Buford i sur., 1996). Muškarci, istodobno, postižu bolje rezultate u zadacima koji se odnose na prostornu orijentaciju, čitanje karte, kon-

struiranje i fiziku. Dok djevojčice ranije razvijaju govor, dječaci pokazuju veće vizualno-prostorne sposobnosti (Craig, Harper i Loat, 2004). Smatra se da su djevojčice poslušnije i brižnije prema manjoj djeci, a dječaci su ratoborniji, imaju više emocionalnih problema, teškoća u čitanju i govoru te u školi (Bastašić, 1995).

I inače su dječaci skloniji lošijem samopoimanju od djevojčica (Bašić, Mikšaj-Todorović i Mejovšek, 1999), što je popraćeno i procjenama roditelja koji osobine muške djece nepovoljnije procjenjuju, a osobine ženske djece procjenjuju povoljnije (Tasić i Žizak, 1995). Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Franc (2000), međutim, nalaze da su dječaci znatno zadovoljniji tjelesnim izgledom, bolje ocjenjuju svoju socijalnu prihvaćenost i sportske sposobnosti, dok su djevojčice zadovoljnije samo svojim ponašanjem.

Ne želeći umanjiti doprinos bioloških i genetskih činitelja u usmjeravanju individualnog i društvenog ponašanja, u ovom radu polazimo od stajališta da socijalno učenje znatno pridonosi formiranju rodno identiteta djece i mladih, te da rodni identitet određenu ulogu ima i u manifestiranju rizičnih ponašanja. Pritom pojmom rizična ponašanja opisuju djecu i mlade koji se ponašaju na individualno štetan ili društveno neprihvatljiv način, te koji u tom pogledu iziskuju stručnu socijalnopedagošku pomoć. Drugim riječima, govorimo o djeci čija ponašanja imaju obilježja visokog rizika za razvoj ozbiljnijih oblika poremećaja u ponašanju.

Studije posvećene analizi zastupljenosti poremećaja u ponašanju muške i ženske populacije ukazuju na višu zastupljenost poremećaja u ponašanju u muškoj populaciji i to u odnosu 4:1 (prema Pejović Milovančević, Popović Deušić i Aleksić, 2002). U literaturi se nailazi na stajališta da su pretežno aktivni oblici poremećaja u ponašanju češći u dječaka, a pasivni oblici u djevojčica.

Ipak, učestalost manifestiranja pojedinih ponašanja djevojčica i dječaka ovisi o dobi. Primjerice, kako navode Bouillet i Uzelac (u tisku), u prvim godinama školovanja plašljivost je jednako česta i u dječaka i u djevojčica. Tijekom daljnje razvoja taj se poremećaj u dječaka pomalo gubi, a u djevojčica ostaje jednako čest ili čak postaje češći što su djevojčice starije, pa je razlika u manifestiranju plašljivosti među spolovima to veća što su djeca starija. S druge strane, dječaci su podjednako povučeni kao i djevojčice do puberteta, a zatim povučенost ima tendenciju porasta. U djevojčica se porast opaža prije, već oko desete godine života.

Nesamostalnost je, pak, u djevojčica i dječaka podjednako česta bez obzira na dob. Najveće razlike među spolovima autori uočavaju u manifestiranju nemira, impulzivnosti, prkosa i nediscipliniranosti, koja mnogo češće karakterizira ponašanje dječaka.

Uistinu, rodne se razlike u sferi poremećaja u ponašanju najčešće uočavaju u pogledu agresivnog ponašanja (Pakaslahti i Keltikangas-Jarvinen, 1996). Istraživanja, međutim, potvrđuju da roditelji i učitelji obuzdavaju pojave izravne i tjelesne agresije u djevojaka mlađe dobi, dok se okršaji među dječacima stimuliraju ili ignoriraju (Simmons, 2005). Driscoll i sur. (2006) svojim su istraživanjem ustanovili da žene češće od muškaraca agresivno ponašanje doživljavaju kao gubitak samokontrole, dok muškarci agresivno ponašanje doživljavaju kao društveno koristan izvor kontroliranja drugih i, za razliku od žena, zbog takvog ponašanja ne osjećaju krivnju. Ipak, u novije vrijeme pozornost istraživača sve je više usmjerena na tzv. skrivenu kulturu agresije koja je svojstvenija djevojkama. Vjeruje se da kulturne norme djevojkama uskraćuju pristup otvorenom konfliktu, zbog čega se njihova agresivnost kanalizira u netjelesne, neizravne i prikrivene oblike (Simmons, 2005). Djevojke koriste klevetu, isključivanje, ogovaranje, posprdne nadimke i manipuliranje da bi nanijele psihološku bol žrtvama koje su odabrale. Prema tome, staro vjerovanje, prema kojem su muškarci/dječaci agresivniji od žena/djevojčica, danas sve više ustupa mjesto spoznajama o interakciji spola i vrste agresivnosti (Keresteš, 2004). U tom su smislu zanimljiva stajališta nekih autora (prema Pejović Milovančević, Popović Deušić i Aleksić, 2002) koji upozoravaju da su kriteriji dijagnosticiranja poremećaja u ponašanju više usmjereni na ponašanja koja češće manifestiraju dječaci/muškarci, dok oblici poremećaja u ponašanju koja su svojstvenija djevojčicama/ženama često ostaju neopažena.

Znatne razlike u učestalosti manifestiranja poremećaja u ponašanju opažaju se i u području depresivnosti, odnosno potištenosti. Pritom je ona češća kod djevojaka, nego kod mladića. Ovo ne iznenađuje, budući da djevojke i inače, kao što smo naveli, snažnije izražavaju emocije. Gore, Aseltine i Colten (1993) te razlike, među ostalim, tumače okolnošću da objektivno slične situacije (poput, primjerice, obiteljskih problema) djevojke doživljavaju stresnijima, što pridonosi i snažnijim emocionalnim reakcijama. Zanimljivo je, međutim, da službene statistike pokazuju kako su djevojke sklonije pokušajima samoubojstva, a da osobe

muškog spola češće uistinu naprave samoubojstvo (Bouillet i Uzelać, u tisku).

Sve u svemu, procjenjujemo da je povezanost rodnog identiteta i manifestiranja poremećaja u ponašanju djece i mladih još uvijek nedovoljno istraženo područje. Tim više, što su postojeća istraživanja ovoga problema razmjerno rijetka, a njihovi su rezultati nedovoljno konzistentni. Potonji zaključak temeljimo na uvidu u baze podataka o hrvatskim i svjetskim znanstvenim radovima koji obrađuju rodna/spolna pitanja. Ti radovi potvrđuju postojanje rodnih razlika, ali se u pravilu bave prosocijalnim ponašanjem, agresivnim ponašanjem i razlikama u doživljavanju i izražavanju emocija. Doprinos rodnog identiteta brojnim drugim oblicima poremećaja u ponašanju uglavnom je neistražen.

2. CILJ I HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA

Ovo je istraživanje usmjereno analizi načina na koje rod (spol) ispitanika pridonosi učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja učenika viših razreda zagrebačkih osnovnih škola. Polazi se od opće hipoteze da rodna pripadnost pridonosi razlikama u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika osnovnih škola, pri čemu su razlike veće što su ispitanici stariji, a skloniji su im dječaci.

Tako postavljena hipoteza proizlazi iz dosadašnjih znanstvenih spoznaja koje pokazuju da psihosocijalno sazrijevanje muške djece traje dulje, da su dječaci u tom produljenom vremenu sazrijevanja suočeni s iznimno promjenjivom slikom o sebi, da je sklonost konformističkom ponašanju ovisna o dobi i spolu, i da, u usporedbi s djevojčicama, dječaci iz okoline češće dobivaju povratne informacije o neprihvatljivosti njihova ponašanja (Armsden, Greenberg, 1987; Raja, McGree, Stantnon, 1992; Rose, Montemayor, 1994; Tasić, 1994; Tasić, 1997 i dr.).

3. METODOLOŠKA OBJAŠNJENJA

Istraživanje se temelji na podacima prikupljenim krajem 2005. i početkom 2006. godine u svrhu izrade diplomskog rada pod nazivom „Rizična ponašanja učenika zagrebačkih osnovnih škola“ (Lokas, 2006).

Uzorak ispitanika čini 411 učenika i učenica šestih i osmih razreda triju zagrebačkih osnovnih škola: „Ivo Andrić“, „Gustav Krklec“ i „A.G. Matoš“. U uzorku nalazimo 45,0% djevojčica i 55,0% dječaka, 51,3% polaznika šestih i 48,7%

polaznika osmih razreda. Osnovnu školu „Ivo Andrić“ pohađa 45,5%, Osnovnu školu „Gustav Krklec“ 40,4%, a Osnovnu školu „A.G. Matoš“ 14,1% ispitanika.

U istraživanju je primijenjen modificirani Upitnik za procjenu modaliteta ponašanja učenika u osnovnoj školi autora Lj. Mikšaj Todorović i S. Uzelaca (1991). Budući da su podaci prikupljeni putem anketiranja razrednika, koji su učestalost manifestiranja određenog oblika rizičnog ponašanja učenika procjenjivali na trostupanjskoj skali (nikada, ponekad i često), istraživanjem su obuhvaćeni oblici ponašanja učenika koji se ponajviše manifestiraju u školskom okruženju. Istodobno, u vidu treba imati okolnost da, budući se podaci temelje na iskazu razrednika, oni upućuju na način njihova procjenjivanja ponašanja učenika, a ne odnose se na egzaktno i objektivno utvrđivanje zastupljenosti rizičnih ponašanja u populaciji učenika osnovnih škola. Naglašavamo, ipak, da postoje istraživanja koja razrednike kvalificiraju kao kompetentne procjenjivače ponašanja svojih učenika (Bouillet, Uzelac, Kapac, 2005) te da njihova percepcija ponašanja može znatno pridonositi pretežnim odgojnim postupcima koje će koristiti u odnosu s pojedinim učenicima. Primjerice, u istraživanju kojeg je provela S. Dautović (2005), čak je 32% učenika navelo da im nastavnici, nastojeći utjecati na promjenu njihova ponašanja, prijete negativnim ocjenama, a 22% učenika doživjelo je da nastavnici na njih viču. Iz literature je također poznato da su reakcije odraslih znatno uvjetovane ponašanjem djeteta. Pritom ljubazno, pažljivo dijete izaziva pozitivne reakcije i strpljivost roditelja, a rastreseno dijete češće će u odraslih izazvati potrebu za kažnjavanjem ili neku drugu negativnu reakciju (Boemmel i Briscoe, 2001). Upravo iz tih razloga procjene ponašanja učenika od strane razrednika smatramo relevantnim pitanjem u razumijevanju fenomenologije poremećaja u ponašanju djece i mladih.

Od ukupno 34 oblika rizičnih ponašanja obuhvaćenih upitnikom, u analizu je uvršteno 13 oblika koja u školskom okruženju često manifestira 4,9% i više učenika. To su: nediscipliniranost, neredovitost u izradi domaćih zadaća, rastresenost, brzopletost, nametljivost, prkos, verbalna agresivnost, fizička agresivnost, nepoštivanje autoriteta, povučenost, lijenost, nezainteresiranost i razmaženost.

Manifestiranje ostalih oblika rizičnih ponašanja učenika (neopravdani izostanci s pojedinih sati nastave, napuštanje nastave bez dopuštenja nastavnika, neopravdani cjelodnevni izostanci s nastave, grickanje noktiju, tikovi, žaljenje na zdravstvene probleme radi izbjegavanja ispitivanja znanja, pušenje, konzumiranje alkoholnih pića, konzumiranje ilegalnih droga, druženje s osobama asocijalnog ponašanja, tužakanje, „ulizivanje“ nastavniku, laganje, varanje u školskim ispitnim situacijama, krađa, neurednost tijela i odjeće, neurednost školskog pribora, pospanost, plašljivost, potištenost i plačljivost) razrednici su procijenili u razmjerima od 4,6% (plašljivost) do 0,2% (cjelodnevni neopravdani izostanci s nastave, grickanje noktiju, konzumiranje ilegalnih droga; Lokas, 2006).

Zadržavanje na čestom manifestiranju rizičnih ponašanja temeljimo na operacionalizaciji pojma „rizični oblici ponašanja“ kojim se u ovom istraživanju opisuju učenici u visokom riziku za razvoj poremećaja u ponašanju, dakle, onih ponašanja kojima djeca i mladi čine određene teškoće, štete, probleme bilo samima sebi, bilo drugoj osobi, skupini ili zajednici, a koja imaju negativne reperkusije na obrazovno i radno postignuće, socijalno i ukupno ponašanje i funkcioniranje učenika (Koller-Trbović, 2004). Naime, povremene i rijetke manifestacije rizičnih ponašanja u ranoj fazi adolescencije često nisu odstupajuća, već uobičajena ponašanja kojima je popraćen proces njihova sazrijevanja i emancipacije, pri čemu su nesrazmjeri između razvojnih potreba adolescenata i okolinskih zahtjeva za prilagođenim ponašanjem uobičajeni, varijabilni i prolazni (Compas, Hiden, Gerhardt, 1995).

U tako koncipiranom istraživanju, podaci su analizirani na deskriptivnoj, bivariatnoj i multivariatnoj razini. Rodne razlike u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika utvrđuju se pomoću analize varijance, a diskriminativne analize primijenjene su u svrhu usporedbe rodni razlika u manifestiranim ponašanjima na ukupnom uzorku, uzorku učenika šestih i uzorku učenika osmih razreda. Podaci su obrađeni programom SPSS13.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Podaci prikazani u tablici 1 informiraju nas o broju učenika i učenica kod kojih razrednici zamjećuju često manifestiranje rizičnih ponašanja.

Tablica 1: Udio učenika koji često manifestiraju rizične oblike ponašanja (procjena razrednika)

Rizično ponašanje	Ukupno		Učenici		Učenice	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Lijenost	63	15,3	43	19,0	20	10,8
Nezainteresiranost	58	14,1	39	17,3	19	10,3
Neredovita izrada domaćih zadaća	57	13,9	42	18,6	15	8,1
Nediscipliniranost	48	11,7	36	15,9	12	6,5
Prkos	35	8,5	20	8,8	15	8,1
Razmaženost	33	8,0	18	8,0	15	8,1
Rastresenost	32	7,8	19	8,4	13	7,0
Nametljivost	32	7,8	15	6,6	17	9,2
Verbalna agresivnost	32	7,8	17	7,5	15	8,1
Brzopletost	27	6,6	13	5,8	14	7,6
Povučenost	24	5,8	13	5,8	11	5,9
Nepoštivanje autoriteta	22	5,4	17	7,5	9	4,9
Fizička agresivnost	20	4,9	17	7,5	3	1,6

Uočljivo je da razrednici među analiziranim rizičnim ponašanjima kod učenika najčešće primjećuju lijenost, nezainteresiranost, neredovitost u izradi domaćih zadaća i nediscipliniranost. Ostale oblike ponašanja razrednici zamjećuju kod manje od 10% učenika, a na posljednjem je mjestu fizička agresivnost. Zanimljivo je da su slične rezultate na uzorku učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola, primjenjujući metodu samoiskaza, dobili Tasić (1994) i Buđanovac (1996). Tada se lijenim procijenilo 17,8%, nezainteresiranima 13,8%, nediscipliniranima 12,6%, a rastresenima 6,1% ispitanika. Druge oblike ponašanja ispitanici su samoprocjenom iskazali znatno češće no što ih primjećuju razrednici (npr. 10,8% ispitanika iskazalo je povučenost, 7,3% fizičku agresivnost i dr.).

Iako dva istraživanja nisu potpuno usporediva (zbog proteka trinaestogodišnjeg razdoblja između dva istraživanja i uključenosti učenika šestih razreda u naše istraživanje), njihova usporedba posredno ukazuje na određene zanimljivosti. S obzirom na ujednačenost iskazane i procijenjene zastupljenosti ponašanja koja se pretežno manifestiraju u školskom okruženju, smatramo da upravo ona ponajviše zaokupljaju pažnju i interesa razrednika. S druge strane, s obzirom na okolnost da učenici

samoiskazom brojna ponašanja primjećuju u većoj mjeri, vjerujemo da oni učenici za koje razrednici procjenjuju da često manifestiraju određena rizična ponašanja, uistinu pripadaju skupini učenika visokog rizika, pa iziskuju stručnu odgojnu i/ili psihosocijalnu pomoć.

Slijedom navedenog, moguće je zaključiti da među učenicima viših razreda osnovnih škola nalazimo najmanje 15% učenika rizičnih ponašanja, što je sukladno rezultatima ranije provedenih istraživanja (Bouillet, Uzelac, u tisku). Pritom razrednici u uzorku dječaka češće primjećuju lijenost, nezainteresiranost, neredovitost u izradi domaćih zadaća, nediscipliniranost, prkos, nepoštivanje autoriteta i fizičku agresivnost, a u uzorku djevojčica nametljivost, verbalnu agresivnost i brzopletost. Razmaženost, rastresenost i povučenost približno su jednako opažena u oba subuzorka (učenika i učenica).

Jesu li ove razlike statistički značajne, saznajemo uvidom u podatke prikazane u tablici 2. Pritom viša vrijednost aritmetičke sredine upućuje na češće manifestiranje pojedinih oblika ponašanja, a statistički značajnima tretiramo one razlike čija je vjerojatnost (p) manja ili jednaka .001.

Tablica 2: Analiza varijance manifestiranja rizičnih oblika ponašanja učenika s obzirom na rodnu pripadnost (procjene razrednika)

Rizično ponašanje	Skupina ispitanika	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	F-omjer	P
Nediscipliniranost	učenici	1,76	,709	23,801	,000
	učenice	1,44	,615		
	ukupno	1,62	,687		
Neredovita izrada domaćih zadaća	učenici	1,88	,695	17,339	,000
	učenice	1,60	,636		
	ukupno	1,75	,682		
Rastresenost	učenici	1,66	,628	5,493	,020
	učenice	1,51	,626		
	ukupno	1,59	,631		
Brzopletost	učenici	1,41	,599	1,394	,238
	učenice	1,34	,615		
	ukupno	1,38	,606		
Nametljivost	učenici	1,38	,608	,001	,972
	učenice	1,38	,649		
	ukupno	1,38	,626		
Prkos	učenici	1,48	,655	2,424	,120
	učenice	1,38	,632		
	ukupno	1,43	,646		
Verbalna agresivnost	učenici	1,40	,627	,835	,361
	učenice	1,35	,625		
	ukupno	1,38	,626		
Fizička agresivnost	učenici	1,31	,603	18,333	,000
	učenice	1,09	,341		
	ukupno	1,21	,513		
Nepoštivanje Autoriteta	učenici	1,36	,589	5,119	,024
	učenice	1,23	,527		
	ukupno	1,30	,564		
Povučenost	učenici	1,42	,600	1,028	,311
	učenice	1,48	,609		
	ukupno	1,45	,604		
Lijenost	učenici	1,82	,727	13,287	,000
	učenice	1,57	,681		
	ukupno	1,71	,717		
Nezainteresiranost	učenici	1,83	,700	9,190	,003
	učenice	1,62	,666		
	ukupno	1,73	,692		
Razmaženost	učenici	1,43	,637	,008	,930
	učenice	1,43	,641		
	ukupno	1,43	,638		

Zanimljivo je da su statistički značajne razlike na razini značajnosti od 0,000 u opaženim oblicima rizičnih ponašanja dječaka i djevojčica utvrđene samo u dijelu ponašanja koje češće manifestiraju dječaci. To su nediscipliniranost, neredovitost u izradi domaćih zadaća,

200) uključuje ispitanike u dobi od 13 i 14 godina, a čini ga 53,0% dječaka i 47,0% djevojčica. U tablici 3 prikazane su vrijednosti triju diskriminativnih funkcija. Iz podataka prikazanih u tablici 3 proizlazi da su sve tri diskriminativne analize dovele do statistički

Tablica 3: Vrijednosti kanoničkih diskriminativnih funkcija rizičnih oblika ponašanja učenika (diskriminativna varijabla: spol učenika)

	Vrijednost funkcije	% varijance	Kanonička korelacija	Wilks' Lambda	χ^2	St. slobode	P
Ukupni uzorak	,132	100,0	,342	,883	49,935	13	,000
Subuzorak polaznika 6. raz.	,155	100,0	,366	,866	28,989	13	,007
Subuzorak polaznika 8. raz.	,182	100,0	,393	,846	32,042	13	,002

fizička agresivnost i lijenost. U ostalih devet analiziranih oblika rizičnih ponašanja, među djevojčicama i dječacima nema statistički značajnih razlika. Da su dječaci značajno skloniji izbjegavanju školskih obveza i direktnom (fizičkom) agresivnom ponašanju, dokazano je i drugim istraživanjima (Ristić Dedić, Bezinović, 2004; Keresteš, 2006 i dr.).

Opstaju li statistički značajne razlike u procijenjenom manifestiranju rizičnih oblika ponašanja između učenika i učenica u dvije faze razvoja, provjerili smo trima kanoničkim diskriminativnim analizama. Ispitali smo postoje li statistički značajne razlike u ponašanjima muških i ženskih ispitanika na ukupnom uzorku, na uzorku učenika šestih razreda i na uzorku učenika osmih razreda. Uzorak učenika šestih razreda (n = 211) čine ispitanici u dobi od 11 i 12 godina. 56,9% ispitanika ovog subuzorka čine učenici, a 43,1% čine učenice. Subuzorak polaznika osmih razreda (n =

značajnih funkcija, uz kriterij značajnosti $p < 0,05$. Ipak, razina značajnosti triju funkcija nije ista. Pritom je funkcija izolirana diskriminativnom analizom na ukupnom uzorku (dakle, polaznika šestih i osmih razreda zajedno) statistički značajna na razini od 100%. Rodne razlike u manifestiranju rizičnih oblika ponašanja učenika šestih razreda izražene su nešto slabije ($p = 0,007$), a u subuzorku polaznika osmih razreda statistička značajnost diskriminativne funkcije opet jača ($p = 0,002$).

Prema tome, naši nam rezultati daju osnova za zaključak o razmjerno diskontinuiranom utjecaju rodne pripadnosti učenika osnovnih škola na manifestiranje rizičnih ponašanja učenika. O ponašanjima koja najviše razlikuju učenike i učenice, informiraju nas podaci o kanoničkim koeficijentima i strukturi diskriminativnih funkcija (tablica 4).

Tablica 4: Standardizirani kanonički koeficijenti i matrica strukture diskriminativnih funkcija rizičnih oblika ponašanja učenika (diskriminativna varijabla: spol učenika)

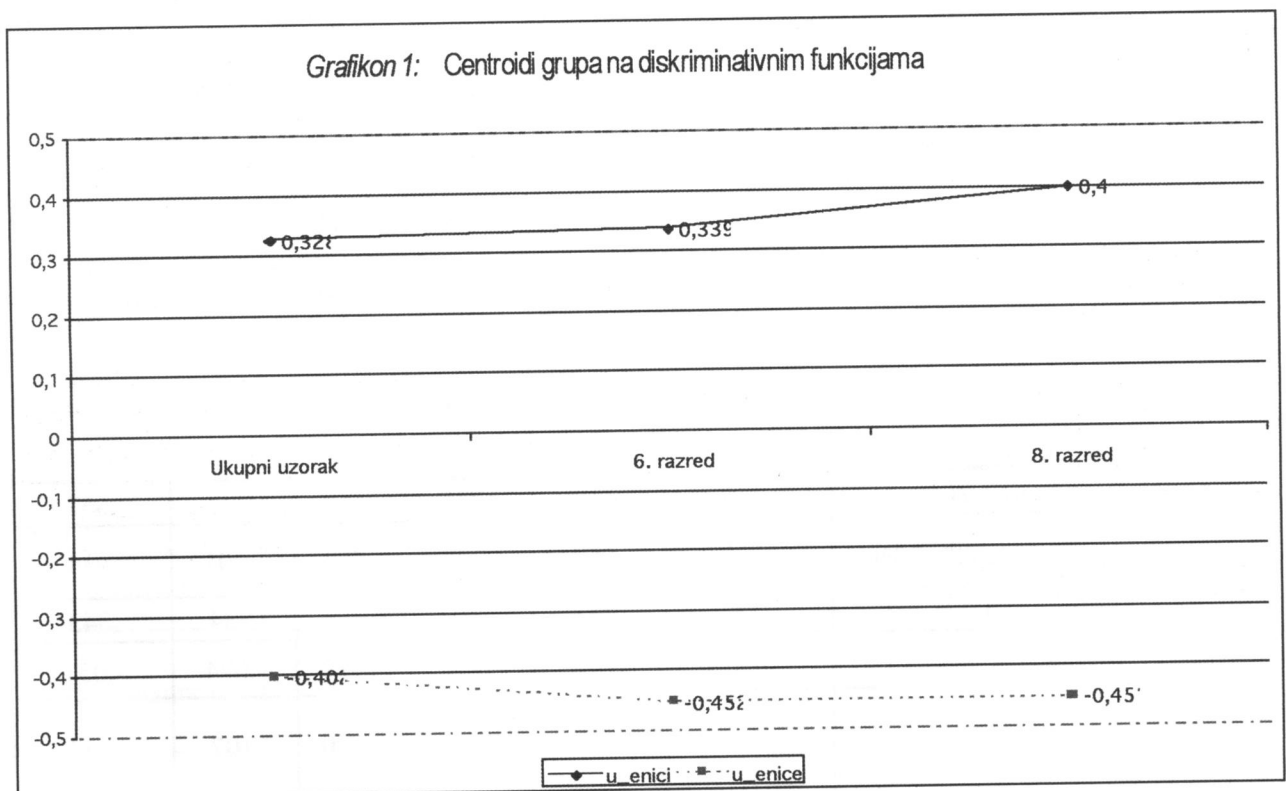
Rizična ponašanja	Ukupni uzorak		Polaznici 6. raz.		Polaznici 8. raz.	
	Koef.	Str.	Koef.	Str.	Koef.	Str.
Nediscipliniranost	,775	,657	,775	,518	,798	,657
Neredovita izrada domaćih zadaća	,134	,559	,346	,567	-,201	,448
Rastresenost	,099	,312	-,101	,213	,234	,343
Brzopletost	,066	,169	,164	,295	-,074	-,051
Nametljivost	-,373	,012	-,715	-,120	,107	,133
Prkos	-,055	,207	,039	,125	-,049	,251

Verbalna agresivnost	-,428	,120	-,410	,054	-,465	,163
Fizička agresivnost	,660	,580	,420	,392	,769	,642
Nepoštivanje autoriteta	-,255	,304	-,207	,204	-,400	,334
Povučenost	-,172	-,144	-,282	-,166	,025	-,087
Lijenost	,383	,489	,584	,499	,094	,381
Nezainteresiranost	-,196	,405	-,399	,334	,173	,396
Razmaženost	-,315	-,012	-,138	,145	-,444	-,208

U ukupnom uzorku ispitanika, statistički značajnim razlikama u ponašanjima učenika i učenica dobivenih analizom varijance, odnosno nediscipliniranosti, neredovitosti u izradi domaćih zadaća, fizičkoj agresivnosti i lijenosti, pridružuju se rastresenost, nepoštivanje autoriteta i nezainteresiranost. Ista ponašanja najviše pridonose strukturi diskriminativne funkcije dobivene na subuzorku polaznika osmih razreda, dok diskriminativnu funkciju dobivenu na subuzorku polaznika šestih razreda definiraju nediscipliniranost, neredovitost u izradi domaćih zadaća, fizička agresivnost, lijenost i nezainteresiranost. Drugim riječima, u šestom razredu značajno su slabije razlike između učenika i učenica u nepoštivanju autoriteta i rastresenosti. Pozitivni koeficijenti svih diskriminativnih funkcija kazuju da se uz učestalo manifestiranje jednog vezuje učestalo manife-

stiranje drugih oblika rizičnih ponašanja. Među ispitanicima različitog spola nema statistički značajnih razlika u manifestiranju brzopletosti, nametljivosti, prkosu, verbalnoj agresivnosti, povučenosti i razmaženosti.

U grafikonu 1 prikazani su centroidi grupa na diskriminativnim funkcijama, koje nas informiraju o smjeru razlika u manifestiranju rizičnih oblika ponašanja djevojčica i dječaka. Viša srednja vrijednost (centroid) upućuje na češće manifestiranje rizičnih ponašanja. Prema tome, učestalije manifestiranje rizičnih oblika ponašanja u sve tri diskriminativne analize češće karakterizira dječake, ali je, kao što je već rečeno, statistička značajnost tih razlika u šestom razredu nešto slabija.

Drugim riječima, učenici su, prema procjenama razrednika, u odnosu na učenice skloniji nediscipliniranosti, neredovitoj izradi domaćih zadaća, rastresenosti, fizičkoj agresivnosti, nepoštivanju autoriteta, ljeniji su i češće su nezainteresirani. Vidimo da se uglavnom radi o pretežno aktivnim (eksternaliziranim) oblicima rizičnih ponašanja koja u školskom okruženju više privlače pozornost nastavnika.

5. Zaključna razmatranja

Rezultati ovog istraživanja upućuju na osnovnost prihvaćanja hipoteze kojom smo pretpostavili da rodna pripadnost pridonosi razlikama u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika osnovnih škola, pri čemu su razlike veće što su ispitanici stariji, a skloniji su im dječaci. S time u vezi smatramo bitnim naglasiti da postoje mnoga rizična ponašanja koja podjednako manifestiraju djevojčice i dječaci, a koja mogu znatno usmjeriti njihov budući razvoj. To su, primjerice, brzopletost, nametljivost, prkos, verbalna agresivnost, povučenost i razmaženost. Prema tome, nije osnovano tvrditi da su pretežno aktivni oblici poremećaja u ponašanju karakteristični za dječake, a pretežno pasivni oblici poremećaja u ponašanju karakteristični za djevojčice. Tim više, što u našem uzorku nalazimo, primjerice, oko 10% lijenih i nezainteresiranih djevojčica, oko 8% prkosnih djevojčica i oko 8% razmaženih dječaka. Smatramo da se radi o udjelu koji iziskuje svaku stručnu pozornost.

Ponovno naglašavamo da se podaci o manifestiranju rizičnih oblika ponašanja učenika osnovnih škola u našem istraživanju temelje na procjenama razrednika. Taj nam podatak posredno pokazuje koja rizična ponašanja najviše privlače njihovu pozornost i koja ponašanja učenika najviše remete odvijanje nastavnog procesa. U tom se smislu nameće pitanje mogućnosti pravovremene identifikacije učenika koji iziskuju stručnu pomoć, a manifestiraju internalizirana ponašanja (npr. plašljivost, potištenost i sl.). Podsjetimo, ta ponašanja u analizu nisu uvrštena jer su ih razrednici primijetili u manje od 4,9% učenika. Takvi nalazi podržavaju autore koji ukazuju na problem dijagnosticiranja ove skupine rizičnih ponašanja (npr. Pejović Milovančević, Popović Deušić i Aleksić, 2002). Drugim riječima,

iako su takva ponašanja za razvoj djece i mladih podjednako štetna kao i eksternalizirana ponašanja, budući da su neopažena, ostaju bez stručne pomoći, pa tijekom vremena mogu napredovati prema težim oblicima poremećaja u ponašanju.

Naravno, jasno je da se određena ponašanja intenziviraju u pojedinim razvojnim fazama i da mnoga rizična ponašanja prolaze sami od sebe. Ipak, naše je istraživanje pokazalo da se rodne razlike u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika pred kraj osnovnoškolskog obrazovanja produbljuju. U svijetlu teorija koje smo spomenuli u uvodnom dijelu ovoga rada, procjenjujemo da manjem intenzitetu razlika u šestom razredu pridonosi dinamika psihosocijalnog sazrijevanja djevojčica i dječaka. Upravo je to razdoblje ono u kojem djevojčice snažno ulaze u pubertet, dok se kod dječaka ta faza razvoja događa kasnije. Mislimo da nastupanje puberteta u djevojčica intenzivira pojavu rizičnih ponašanja, osobito nepoštivanja autoriteta i rastresenosti.

Prema tome, vjerujemo da nakon intenzivnog razvoja sazrijevanja, rodne razlike u ponašanju djevojaka i mladića ostaju trajno obilježje. Upravo se u tome očituje odgojni i socijalizacijski doprinos formiranju rodnog identiteta.

Skloni smo prihvaćanju teze prema kojoj manjoj participaciji djevojaka u uzorku visokorizične djece i mladih pridonose brojni socijalizacijski činitelji. Poznato je, naime, da djevojke u stresnim i problemskim situacijama češće koriste socijalnu podršku, strategije usmjerene na rješavanje problema, a i inače su više orijentirane na ulaganje energije u održavanje bliskih prijateljskih odnosa. S druge strane, mladići u takvim situacijama reagiraju emocionalnije, te koriste strategije suočavanja sa stresom koje su usmjerene na emocije, ali ne i na problem (Brdar i Rijavec, 1998). Tu svakako treba dodati i drugačije obrasce obiteljskog odgoja mladića i djevojaka.

Ukratko, naše je stajalište da je u pogledu pravovremene identifikacije i tretmana djece i mladih rizičnog ponašanja važno uočiti sve činitelje koji pridonose višestruko kvalitetnijoj zaštiti, a time i nižem riziku razvoja poremećaja u ponašanju mladih žena, kako bi se unaprijedila zaštita muške djece i mladih.

LITERATURA

- Armsden, G.C., M.T. Greenberg (1987): The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 16. 427-453.
- Bastašić, Z. (1995): Pubertet i adolescencija. Zagreb: Školska knjiga
- Bašić, J., Mikšaj-Todorović, Lj., Mejovšek, M. (1999): Znanstveno-teorijska utemeljenost identiteta socijalne pedagogije. *Kriminologija i socijalna integracija*. 7. 1. 7-20.
- Bezinović, P., Manestar, K., Ristić Dedić, Z. (2004): Obiteljska kohezivnost i zadovoljstvo životom djevojaka i mladića iz sela i iz grada. *Sociologija sela* 42, 1/2, 157-173.
- Boemmel, J., Briscoe, J. (2001): *Web Quest Project Theory Fact Sheet of Urie Bronfenbrenner*. National-Louis University. Chicago. <http://chiron.valdosta.edu>.
- Bouillet, D., Uzelac, S., Kapac, V. (2005): Iskaz razrednika o nasilničkom ponašanju u hrvatskim školama. *Napredak*. 146. 170-182.
- Bouillet, D. i Uzelac, S. (u tisku): *Osnove socijalne pedagogije*. Školska knjiga. Zagreb.
- Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z., Franc, R. (2000): Dimenzije samopoimanja djece u odnosu na opaženu socijalnu podršku iz različitih izvora. *Društvena istraživanja*. 9(50), 6, 897-912.
- Brdar, I. i Rijavec, M. (1998): *Što učiniti kad dijete dobije lošu ocjenu?* Zagreb: IEP.
- Brody, L.R. (1985): Gender differences in emotional development: A review on theories and research. *Journal of Personality*. 53. 102-150.
- Buđanovac, A. (1996): *Relacije ličnosti i modaliteta poremećaja u ponašanju u populaciji djece završnog razreda osnovne škole* (disertacija). Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Burford, H.C., Foley, L.A., Rollins, P.G., Rosario, K.S. (1996): Handbook of gender research. *Journal of Social Behavior and Personality*. 11. 5. 17-25.
- Compas, B.E., Hiden, B.R., Gerhardt, C.A. (1995): Adolescent development: pathways and processes of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*. 46. 265-293.
- Craig, I.W., Harper, E., Loat, C.S. (2004): The genetic basis for sex differences in human behavior: Role of the sex chromosomes. *Annals of Human Genetics*. 68. 269-284.
- Dautović, S. (2005). Agresija (nasilje) u svakodnevnom životu učenika osnovne škole. *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*. 7. 231-246.
- Driscoll, H., Zinkivskay, A., Evans, K., Campbell, A. (2006): Gender differences in social representations of aggression: The phenomenological experience of differences in inhibitory control, *British Journal of Psychology*, 97. 139-153.
- Gore, S., Aseltine, R.H., Colten, M.E. (1993): Gender, social-relational involvement, and depression. *Journal of Research on Adolescence*. 3(2). 101-125.
- Hodžić, A. i Bijelić, N. (2003): Značaj roda u stavovima i seksualnom ponašanju adolescenata i adolescentica; Izvještaj istraživanja „Muškarci, žene i seksualnost“, CESI, Zagreb.
- Keresteš, G. (2004): Stavovi nastavnika prema dječjem agresivnom ponašanju: utjecaj vrste agresije, spola agresora i spola žrtve. *Društvena istraživanja*. 13(74), 6, 1055-1080.
- Keresteš, G. (2006): Mjerenje agresivnoga i prosocijalnoga ponašanja školske djece: Usporedba procjena različitih procjenjivača. *Društvena istraživanja*. 81-82. 241-264.
- Kodrnja, J. (2006): Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Zagreb.
- Koller-Trbović, N. (2004): Poremećaji u ponašanju djece i mladih. U: J. Bašić, N.Koller-Trbović i S. Uzelac (ur.), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 83-97.
- Lokas, M. (2006): *Rizična ponašanja učenika zagrebačkih osnovnih škola* (diplomski rad). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Mikšaj-Todorović, Lj. i Uzelac, S. (1991): Osnovna obilježja ispitanih oblika ponašanja. *Defektologija*. 27. 45-70.
- Pakaslahti, L., Keltikangas-Jarvinen, L. (1996): Social acceptance and the relationship between aggressive problem-solving strategies and aggressive behavior in 14-year-old adolescents. *European Journal of Personality*. 10. 249-261.
- Pejović Milovančević, M., Popović Deušić, S., Aleksić, O. (2002): Definiranje poremećaja u ponašanju u okviru dječje psihijatrije. *Kriminologija i socijalna integracija*. 10. 2. 139-153.
- Raja, N.S., R. McGree, W. Stantonon (1992): Perceived attachments to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 21. 471-485.
- Ristić Dedić, Z., Bezinović, P. (2004): Spolne razlike u

- tendenciji izbjegavanja školskih obveza. U: V.Čubela Adorić, I. Manenica, Z. Penezić (ur.): *XIV. Dani psihologije u Zadru*. Odsjek za psihologiju Sveučilišta u Zadru. Zadar. 93.
- Rose, A.J., Montemayor, R. (1994): The relationship between gender role orientation and perceived self-competency in male and female adolescents. *Sex roles*. 31. 579-595.
- Simmons, R. (2005): Ženski bullying: skrivena kultura agresije među djevojkama. V.B.Z.
- Tasić, D. (1994): *Djetetov „pojma o sebi“ i ispoljavanje poremećaja u ponašanju obzirom na odnos s roditeljima* (magistarski rad). Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Tasić, D., Žižak, A. (1995): Analiza razlika i povezanosti «pojma o sebi» i «pojma o vlastitom djetetu» obzirom na spol djeteta. *Kriminologija i socijalna integracija*. 3. 2. 123-137.
- Tasić, D. (1997): *Primjerenost strukturiranosti odgojnih mjera psihosocijalnoj zrelosti maloljetnih delinkventata u Republici Hrvatskoj* (disertacija). Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Wood, J.T. (2006): Critical Feminist Theories: A Provocative Perspective on Families. In: Braithwaite, D.O., Baxter, L.A. (ed.) *Engaging Theories in Family Communication – Multiple Perspectives*. Thousand Oaks – London – New Delhi: SAGE Publications. 181-196.
- Zelezny, L.C., Chua, P.P., Aldrich, Ch. (2000): Elaborating on Gender Differences in Environmentalism. *Journal of Social Issues*, 56, 3, 443-357.

GENDER DIFFERENCES IN MANIFESTATION OF THE RISK BEHAVIOR OF THE STUDENTS OF THE ZAGREB ELEMENTARY SCHOOLS: ASSESSMENTS OF THE CLASS TEACHERS

Mirna Lokas

Suncokret-OLJIN

Dejana Bouillet

Institute for Social Research, Zagreb

SUMMARY

This paper is focused to the analysis of importance of gender of the elementary school students from higher grades in manifestation of the risk behavior. It is based on the research which was realized from the end of 2005 to the beginning of 2006 on the sample of 411 6th and 8th grade students from three Zagreb elementary schools. The data about risk behavior was gathered through the assessments of the class teachers; the data was processed through univariant, bivariant (variance analysis) and multivariant (discriminative analysis) analyses. The results have shown that the gender has influence on the differences in manifestation of the elementary school students' risk behavior. The older the respondents, the bigger the differences - and these differences are especially emphasized in the boys. The authors review possible causes and implications of this finding; they also point to the need of timely identification of the risk behaviors manifested by the female students, which often pass unnoticed.

Keyword: gender identity, risk behavior, age, elementary school students